

GOMBOS LÁSZLÓ

Háború vagy béke? Egy magyar szimfónia a „Nagy Háború” idején

A sokáig „Nagy Háború”-ként emlegetett I. Világháború kitörése erőteljes hatást gyakorolt a magyar zenére is. Átrendezte a zenei élet viszonyait, miközben a katonai szolgálat miatt a muzsikuskok élete, a határok lezárása és a kulturális kiadások csökkenése miatt pedig a megélhetése került veszélybe. A nemzetközi kapcsolatok jelentős része megszakadt, eltűntek a koncertpódiumokról az „ellenséges” országok művészei, és alig akadt jól fizető megrendelés a komponisták számára. A recessziót azonban hamarosan soha nem látott pezsgés váltotta fel: egymást érték a jótékony célú hangversenyek, melyek alig tudták kielégíteni a közönség megnövekedett igényeit. Majd megszületett a világháború időszakának első reprezentatív magyar zeneműve is, amelynek keletkezési körülményeiről így írt Lichtenberg Emil az ősbemutató műsorfüzetében: *„A zeneszerző lelkében végbemenő, gondolkodást, reflexiókat és érzéseket zenévé átváltoztató processus [...] sokkal lassabban érik, kialakulása sokkal több időt vesz igénybe, mint a testvérművészetek termékeinél. Így történt, hogy a háború első éve, úgy nálunk, mint Németországban, a vékaszámra keletkezett alkalmi kompozíciók: csatadalok, indulók, hazafias kórusok, himnuszok dacára, a magasabb zenei kultúra szempontjából nem mutat fel számbavehető. De az örök erő, mely a természetben is újhodást, megifjodást teremt, a szellemvilágban is fornni kezd immár: felrázza a tepsedő lelkeket, új munkára serkenti a tehetségeket. Rövid idő óta a komponisták hadiszállásairól is a legkedvezőbb hírek érkeznek. Bizakodással és aggodással teli súlyos idők után végre előtűnik áll a nagy esztendő első nagyszabású alkotása.”*

Az említett mű Hubay Jenő új, „háborús” szimfóniája (c-moll, op. 93) volt, amely a szerző vezényletével hangzott el 1915. december 1-jén a Pesti Vigadóban. A nagyszabású hangversenyt a háború áldozatai javára rendezték, a Zeneakadémia zenekarát az Operaház zenészeivel és a Budapesti Zenekaregyesület tagjaival egészítették ki százfős együttesre.¹ Az alkalomhoz illő műsor elején, a szimfónia előtt az

¹ A háború közvetlen hatása tükröződött abban is, hogy Hubay zeneakadémiai együttesének számos hivatásos kisegítőre volt szüksége, hiszen első körben éppen a főiskolás korú ifjakat mozgósították. Hubay írta feleségének 1915. október 8-án: *„Ma a Zeneakadémiában vettem át a szimfóniámat. Borzasztó macskazene volt. De hát nem is lehetett más. Alig van fiú a zenekarban, majdnem mind leány.”* (OSZK Kézirattára Fond 73, Hubay hagyaték. A továbbiakban forrásmegjelölés nélkül közölt idézetek vagy említett dokumentumok innen származnak.)

Ára 40 fillér.

Szerdán, 1915. december hó 1-én esti fél 8 órakor
a székesfőv. Vigadó nagytermében a **Háboruban
Feldult Tűzhelyeket Ujrafelépítő Orsz. Bizottság**

HANGVERSENYE

B. Sándor Erzsi Hubay Jenő Lichtenberg Emil

továbbá a m. kir. Operaház tagjaival kiegészített

**M. K. ZENEAKADÉMIAI ZENEKAR
BUDAPESTI ZENEKAREGYESÜLET
MAGYAR NŐK KAREGYESÜLETE
BUDAPESTI KARÉNEKEGYESÜLET**

szíves közreműködésével.

MŰSOR.

1. BEETHOVEN. . . . . Egmont-nyitány (op. 84.)
2. HUBAY. . . . . Szimfónia 1914—15. (op. 93.)
I. A nagy elhatározás. — II. A táborban.
III. Merengés. Álomképek. — IV. Harc.
Győzelem. Vezényli **Hubay Jenő**

15 perc szünet.

3. BRAHMS. . . . . Schicksalslied (op. 54.)
Vegyes kar és zenekarra
4. HÄNDEL. . . . . Judás Makkabeus.
a) Ária. Előadja **Sándor Erzsi**
b) Induló és győzelmi kar.
Vezényli **Lichtenberg Emil**

Zongorakiséret: **Dr. Kovács Sándor**. Orgonakiséret: **Szikla
Adolf**. A gyermekkar tanára: **Dr. Moór Pál**.

A „Bösendorfer” zongorát CHMEL J. és FIA udv. száll. cég szállítja.

Rendezői: RÓZSAVÖLGYI és TÁRSA cs. és kir. udv. zeneműkereskedése
Szervita-tér 5. (Tel. 10-08) és Andrásy-ut 45. (Tel. 148-82)

Pannonia. Telefon 18-56.

Egmont nyitányt, majd harmadik számként Brahms *Schicksalsliedjét* (op. 54) adták elő Hubay, illetve Lichtenberg Emil dirigálásával. Ezután Sándor Erzsi a *Júdas Makkabeus* című Händel-oratórium egyik áriáját énekelte, végül a mű indulója és győzelmi kórusa hangzott el.²

A koncert fő attrakciója Hubay műve volt, melyet a kritikák a közel másfél éve zajló háború által inspirált, nagyszerű alkotásként ünnepeltek. Egyúttal arra is rámutattak, hogy ezt olyan komponistának köszönheték, akit korábban egészen másnak ismertek meg. A *Világ* írta a bemutató másnapján: „*kettős esemény avatta kiemelkedő jelentőségűvé az estet: az első háborús szimfóniát hallottuk és tanúi lehetünk egy nagylendületű művészi pályafutás új fordulópontjához való érkezésének. Csodálatos és megkapó jelenség, hogy a mostani nagy világtörténelmi események elsőnek oly komponistából váltanak ki hatásokat, aki eddigi nagymúltú működésében a lírai és a szóhoz kötött zenének volt a mestere. A háború nagy transzformáló ereje nyilatkozik meg Hubay Jenő nagyszabású új zeneművében, az »1914–15« című szimfóniában, amely egyszerre új oldalakról mutatja be a kiváló zeneszerzőt: mint a programzene virtuóz mesterét.*”

Neubauer Pál 1942-ben megjelent Hubay-monográfiájában így vélekedett a szerző szándékairól: „*Karenina Anna kompozíciója két héttel a háború kitörése előtt készül el, s Hubay most félretolja művét. Most, hogy az alkotás áhítatos csendjének vége, a háború vette át a szót s ezer nyelven beszél hozzá. Új nevet kellene adni a háborúk e háborújának. [...] Hubay megadja rá a feleletet: Háborús szimfóniájával.*”³ Évtizedekkel később a másik monográfus, Halmy Ferenc, szintén a történelmi eseményekre adott választ sejtette a mű keletkezése mögött: „*Kedélyére, különösen az első hónapokban, nyomasztóan hatott a háború, de amikor az 1914–15-ös tanév megnyitásával visszakerült a mindennapi kerékvágásba, felderengett előtte egy »háborús szimfónia« megírásának gondolata. Munkához is látott, s alig egy év alatt elkészült négyteteles alkotása.*”⁴

December 20-án, három héttel az ősbemutatót követően a Zeneakadémián megismételték a szimfóniát, szintén jótékony célra és ugyancsak óriási sikerrel (ezúttal rokkant katonák karácsonyi ajándékozására fordították a bevételt). Sőt az előadás még jobban sikerült, a kritikák szerint a szerző mintha még odaadóbban és még lendületesebben dirigált volna, a zeneakadémisták pedig igazán otthon érezték magukat az alma mater színpadán. Ráadásul a Vigadóénál lényegesen jobb akusztika is megtette a hatását. Bár nem teremtettek hazánkban olyan hagyományt,

² A hangversenyt a „Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottság” rendezte azon civilek megsegítésére, akik a visszavert orosz invázió következtében földönfutókká lettek a monarchia észak-keleti végében. Közreműködött a Budapesti Karénekegyesület és a Magyar Nők Karégyesülete. A Händel-tételeket Kovács Sándor kísérte zongorán.

³ Neubauer Pál, *Hubay Jenő. Egy élet szimfóniája* (Budapest: Helikon Irodalmi K. F. T., é.n. [1942]), I. kötet, 189.

⁴ Halmy Ferenc, „Hubay Jenő”, in *Halmy Ferenc – Zipernovszky Mária: Hubay Jenő* (Budapest: Zeneműkiadó 1976), 92.

mint amely Angliában a *Messias* Hallelujájához kapcsolódott, a közönség ezúttal sem várta meg a felállással a mű befejezését. Amint a *Pesti Hírlap* írta: „Különösen a befejező himnusz, melyet Szikla mester hatalmas akkordokkal kísért az orgonán, elementáris hatású volt; a harangzúgásra fölkelte az egész hallgatóság és állva hallgatta nemzeti fohászunkat.”⁵

A következő évben a lipcsei Breitkopf und Härtel elvállalta a szimfónia kiadását. Klebelsberg Kunó államtitkár a nyáron közölte Hubayval, hogy a minisztérium hozzájárul a költségek utólagos fedezéséhez,⁶ október végére pedig megérkezett a kiadóhoz Egon Franz von Fürstenberg–Stammheim gróf budapesti német főkonzul levele, miszerint II. Vilmos császár elfogadta a mű ajánlását. A levelet a *Pester Lloyd* 1916. december 23-án adta közre azzal a hírrel, hogy a kotta már meg is jelent. A kiadói levelezésből azonban tudjuk, hogy a nyomtatás legalább 1917. január végéig elhúzódott.⁷

A szimfóniával kapcsolatban a kritikusok egyetértettek abban, hogy „Hubay legnagyobb szabású, leggazdagabb és legmesteribb alkotásáról” van szó,⁸ de ezzel csupán a mű relatív értékéről tájékoztattak. Szinte csak a sorok között olvasók számára, de mégis utaltak a darab alkalmi jellegének problematikájára, azaz hogy a költői program és a művészi mondanivaló nem kötődik-e túlságosan az előadás körülményeihez, Hubay alkotása több-e egy társadalmi esemény zenei kíséretjénél. Az ünnepi alkalom és a jótékony cél felülírt minden más szempontot, amint arra *Az Újság* december 2-i cikkének bevezetése is utalt: „A nagy társadalmi események megszokott külső képét mutatta ma este a fővárosi Vigadó. Ragyogó szép hölgyek, előkelő urak, itt-ott egyenruha, vagy papi reverenda.” A kritikai megközelítések csupán a más művekkel történt összehasonlításokban kaphattak helyet. Hubay darabját a legtöbben Felix Weingartner *Aus ernster Zeit* című nyitánya⁹ fölé helyezték, és elhatárolták az olyan, pusztán alkalminak tekintett művektől, mint Beethoven *Csataszimfóniája* és Csajkovszkij *1812* nyitánya. Hammerschlag János, a *Pester Lloyd* kritikusa Berlioz *Gyász és diadal* című szimfóniájához (*Grande symphonie funèbre et triomphale*, 1840) és Brahms 1871-es *Triumphliedjéhez* hasonlította.

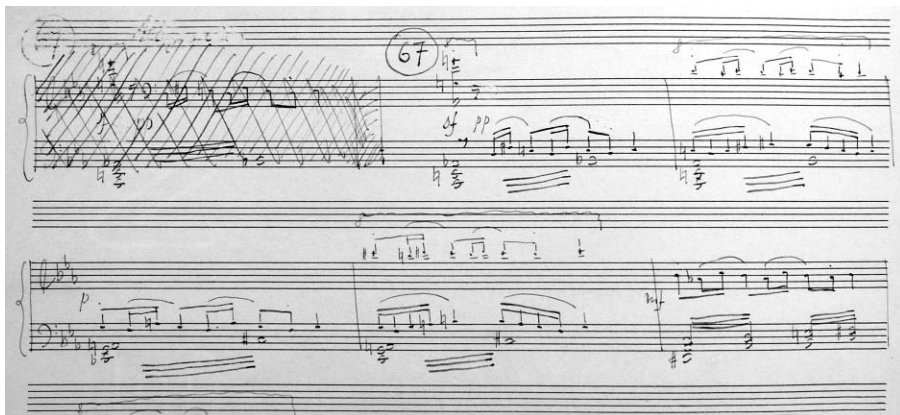
⁵ *Pesti Hírlap* 1915. december 21.

⁶ „Értesítem Méltóságodat, hogy hajlandó vagyok legújabb symfóniája (*Symfonia* 1914) kiadási költségeinek fedezésére 2500 M összeget biztosítani, melyet a kiadvány megfelelő számú teljes példányának a vezetésem alatt álló minisztérium III. ügyosztályába annak idején való beszállítása után utalványozok. / Budapest, 1916. július hó 28. / A miniszter helyett / Klebelsberg / államtitkár.”

⁷ A kiadó 1917. január 19-én azzal bízta Hubayt, hogy január végére elkészülnek, majd március 13-án tolmácsolta Fürstenberg gróf köszönetét a megküldött partitúráért.

⁸ A *Pester Lloyd* írta 1915. december 2-án: „Doch sei festgestellt, daß wir in dem neuen Werk eine der großartigsten, reichsten, meisterlichsten Schöpfungen Hubays erkennen.”

⁹ Weingartner a háború kezdetén komponálta alkalmi darabját, amelyet a Wiener Philharmoniker az 1914/15-ös koncertszezón első koncertjén mutatott be. Budapesten a hazai Filharmonikusok – *Aus schweren Zeiten / Válságos idő[k]ben* címmel – a következő év február 5-én adták elő, kevés sikerrel. Felháborította a magyarokat, hogy Weingartner – Hubayhoz hasonlóan – nemzeti dallamokat idézett művében (osztrák, német, francia és orosz himnusz), Erkel Himnuszát viszont mellőzte.

A Rákóczi induló megjelenése a szimfóniában (autográf zongorakivonat, OSZK).

Utóbbi művel összevetve érdekes párhuzamot jelent, hogy azt Brahms a francia–porosz háború győztesének, I. Vilmos császárnak dedikálta, Hubay pedig az uralkodó unokája, II. Vilmos nevét íratta a mű elejére. Amíg azonban a német mestert közismerten hazafiúi érzések vezették, addig Hubay – aki más ország állampolgára volt – inkább a mű előadását segítő, praktikus megfontolásoknak engedett.¹⁰ Szimfóniája az ajánlason kívül egy idézet révén is közvetlenül kapcsolódik a német császár személyéhez. Az autográf partitúra belső címlapján olvasható: „*Motto: »Man drückt uns das Schwert in die Hand...«*” (Mottó: „Kezünkbe nyomják a kardot...”)¹¹ – ez II. Vilmos híres, 1914. július 31-i beszédének részlete, amely annak idején bejárta a világsajtót.¹²

¹⁰ Hubay sosem lelkesedett a német uralkodóért. Ezt bizonyítja 1896. január 21-én Bernből írott levele is, amelyben feleségének a svájci emberek iránti rokonszenvét fogalmazta meg: „*nekem mindjobban imponál ez a nép. Nem komédiáznak, nem játszanak színházat, hanem egyszerűen élnek. [...] Itt mindenki csak – ember, s annyit ér, amennyi szellemi s anyagi tőkéje van. Ez imponál nekem, főképp most, hogy nagy Németországban a császár oly retrograd irányban mozog s föl akarná eleveníteni a középkor hülyeségeit!*”

¹¹ A partitúrát a Breitkopf & Härtel cég 1939 májusában küldte vissza Hubay özvegyének, majd a szerzői zongorakivonattal együtt 1984-ben került az OSZK Zeneműtárának állományába. Címlapja utólag, valószínűleg csak 1916 nyarán készült, amikor Hubay elküldte a kéziratot a kiadóknak. Feltehetően ugyanekkor írta be ceruzával a tételcímeiket, jól olvasható, „rajzolt” betűkkel.

¹² A mindenkori háborús uszítók cinikussága mutatkozik meg ebben a beszédben is (Erste Balkonrede): a császár az általános mozgósítás bejelentésének euforikus pillanatában az önvédelemre és a békére hivatkozott a berlini Schloßplatzon megjelent, ujjongó tömeg előtt. A Pesti Napló így adta közre 1914. augusztus 2-án az első mondatokat: „*Nehéz óra következett ma el Németországra, frigyünk jogos önvédelemre kényszerítettek, kezünkbe nyomták kardunk markolatát. Még ez utolsó órában is remélem, hogy belátásra bírom ellenfeleinket és a békét fenntartom. Ha mégis kardunk kirepül hüvelyéből, Isten segítségével úgy forgatjuk, hogy becsülettel helyezhetjük vissza hüvelyébe. Megmutatjuk, ha kell, ellenségeinknek, mit jelent megtámadni Németországot.*” A valóságban néhány nappal később Németország rohanta le a semleges Luxemburgot és Belgiumot.

A „háborús” szimfónia költői tematikájával, „cselekményével” kapcsolatban a szerző nem adott közre részletes magyarázatot, csupán a tételek alcímeivel utalt a programra. A partitúrában az 1. tétel *A nagy elhatározás* (*Der grosse Entschluss*), a scherzo *A táborban* (*Im Lager*), a lassú tétel a *Merengés – Álomképek* (*Erinnerung – Traumbilder*), a finale a *Harc és győzelem* (*Kampf und Sieg*) felíratot viseli. Egyértelműen programutalásokat közvetítenek továbbá a 4. tétel végén felhangzó dallamidézetek. A 67. próbajelnél a hangszeres kánonjában megszólal a *Rákóczi induló* első két taktusa, egészhangú skálára épülő környezetben, lídes színezettel.

A század elején modernnek számító, vagy legalábbis annak szánt zenei hangzás megteremtéséhez hozzájárul, hogy Hubay két ütemenként váltogatja az egészhangú hangkészlet két lehetséges változatát. *C-d-e-fisz-gisz-b* hangokkal kezd, amit szabályos időközökben a *cisz*-re épülő komplementer skálára cserél, ezáltal érdekes hullámzást eredményezve. A *Rákóczi induló* e hangról indul, majd négy ütemmel a 68-as Ziffer előtt *b* kezdőhanggal csatlakozik hozzá az osztrák himnusz, a *Gott erhalte* kezdete, szintén elhangolva. Itt már hat ütemenként változik a „tonalitás”, és a *Kaiserlied*-idézet harmadik elhangzásban már szekvenciálisan ismétlődik a második ütem (*a-g-f desz-esz*), hogy kitöltse a rendelkezésre álló időtartamot. Mindkét dallam jól hallható a zenekari letétben, a felismerhetőséghez hozzájárul az eredeti pregnáns ritmikai profil megőrzése is. Sőt az azonos típusú elhangolásnak köszönhetően utóbbi melódia szinte az előbbi augmentált változatának tűnik.

A *Rákóczi induló* és a *Gott erhalte* együttesen (autográf zongorakivonat).

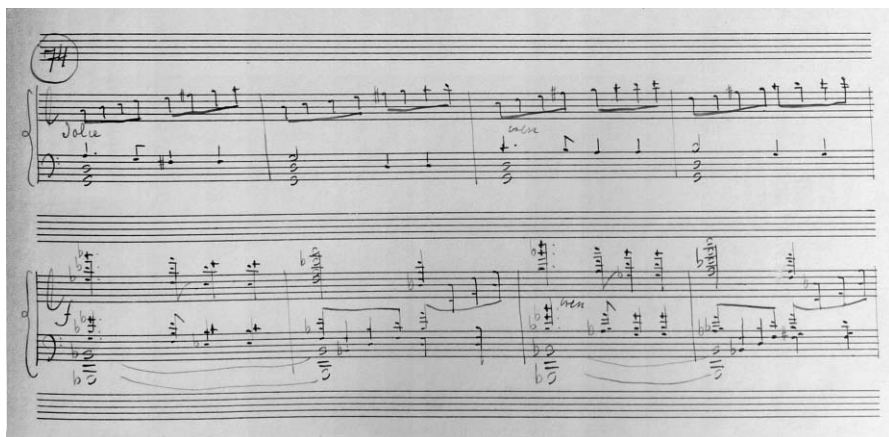
A nyilvánvalóan a magyarokat és az osztrákokat jelképező, kakofonikusnak szánt szakasz rokonságot mutat Bartók 1904-ben bemutatott *Kossuth szimfóniájának* (szimfonikus költeményének) csatajelenetével. Bartók programja, amely az elnyomók elleni szabadságharcot ábrázolja, egyértelműen szembeállítja a két felet, így az osztrákok eltorzított himnusza elválik a magyarok „kuruc”-kvartos zenéjétől. Hubay ezzel szemben mindkét dallamidézetet, a *Rákóczi indulót* és a *Gott erhaltét* is lídesre hangolja. Ez akár a két nép egységét is szimbolizálhatná, de valószínűbb az a magyarázat, hogy a háború zűrzavarában mindenkit egyformán eltorzít az embertelenség.

Bartóknál a *Rákóczi induló* helyett egy karakterében rokon magyaros téma szerepel, a *Gott erhalte* pedig először kis terces, minore alakban szólal meg (295. ü.). Utóbbi fríges (310. ü.) és más transzformált, torzított alakokat is magára ölt, majd a második, osztrák–orosz támadást jelképezve 1-2-es modellskála szerint változik meg (*cisz-disz-e-disz / g-fisz-e-Hisz-cisz*, 393. ü.). Végül a Habsburgok diadalának pillanatában az osztrák himnusz fff dinamikával szólal meg a trombiták uralta fúvóskaron (*b-c²-d²-c² / e²-d²-c²-asz-b*; 408. ü.). Figyelemre méltó, hogy ez ritmikájában és abszolút magasságában is hangról hangra megegyezik Hubay egészhangú változatával. Mintha a „háborús” szimfónia ott folytatná a jelenetet, ahol Bartók a *Kossuthban* abbahagyta, magától értődően a magyarok bukásának ábrázolása nélkül. Hubay és Bartók magyar motívumának is van egy lényeges közös vonása: a tetőponton mindkettőt egyformán elnyeli a káosz az ellenpontul szolgáló osztrák dallammal együtt.

Hubay darabjának zárótételében, néhány perccel az említett szakaszt követően, ismét elhangzik a *Rákóczi induló*, és szintén indulóként, diadalmasan tér vissza a teljes mű kezdőtémája. A kódában új idézet jelenik meg, amely a magyarok és osztrákok után a németeket szimbolizálja. Ez a 19. századi hazafias dallam, a *Wacht am Rhein* (Őrség a Rajnánál), amelynek Hubay nem a kezdetét, hanem refrénje első négy ütemét használta fel.

[Refrén]

A *Wacht am Rhein* refrénje 19. századi kórusletétben.

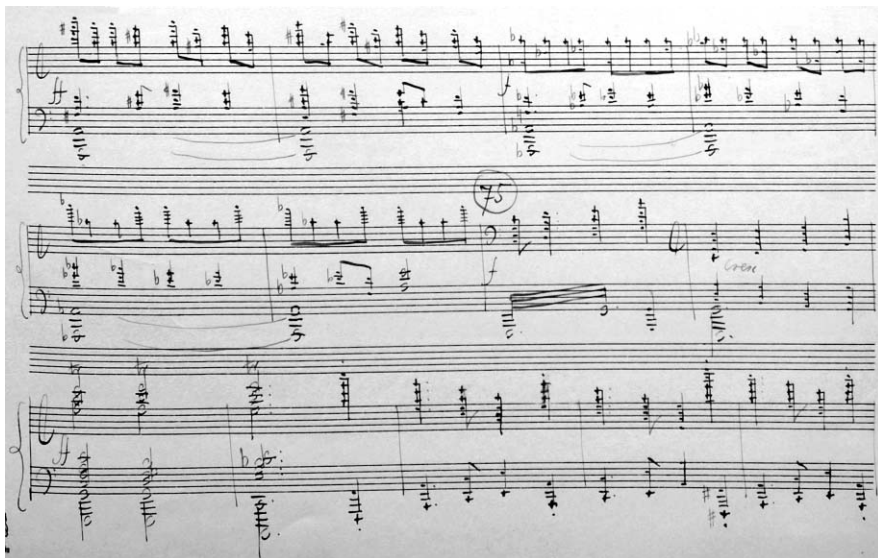

A *Wacht am Rhein* idézet a szimfóniában (autográf zongorakivonat).

A dal keletkezése az 1840-es rajnai krízisre vezethető vissza, amikor a Rajnától nyugatra eső német területek hovatartozása ismét napirendre került. Max Schneckenburger ekkor írott költeménye és első megzenésítése még nem keltett különösebb visszhangot, Karl Wilhelm Krefeldi zeneigazgató 1854-es feldolgozása viszont elsöprő sikert aratott. Utóbbi Vilmos porosz herceg, a későbbi császár ezüstlakodalmán adták elő, majd a dalárünnepek állandó műsorszáma lett. Az 1870–71-es francia–porosz háború idején szinte nemzeti himnuszként énekeltek. Az I. világháború kitörésekor, amikor a németek nyugaton újra azonos ellenséggel néztek szembe, a *Wacht am Rhein* ismét nagyon népszerű lett. Hubay jól felismerhető jelképként használta fel szimfóniájában, de a korabeli elhangzásokkal ellentétben nem társított hozzá indulókaraktert. A hármashangzat-felbontásokra épülő indítás helyett a refrén kezdetét (*Lieb Vaterland, magst ruhig sein*) idézte, amely lehetőséget adott a legato játszott, „dolce” megszólaltatásra. Az *esz* hangról induló transzformált ismétlésben a szeptim ugrás helyett a *Gott erhalte* jellegzetes nagy szextje (*b-g*) jelenik meg a kétszer két ütem felezőpontján, így a német dallam összemosódik az osztrák himnusszal.

Nyolc ütemmel később a *Gott erhalte* első két, majd négy üteme tér vissza, enyhén variált, de ezúttal nem torzított formában. Ezek D-, illetve Desz-dúrja vezet a 75-ös próbajelnél megszólaló C-dúrhoz, ahol az 1. tétel lassú bevezetésének megdicsőült maggiore változata a *Wacht am Rhein* hármashangzat-felbontásos kezdetét és refrénjének a *Wacht am Rhein* szavakra eső folytatását juttatja eszünkbe. A dalban a három szó kiemelten, hosszabb fél- és egészköttás hangokon szólal meg a refrén 7–8. és 11–12. ütemében, ezáltal megmarad a hallgató emlékezetében. A *c-d-e* hangok Hubaynál is rövidebb hangértékek után állítják meg egy pillanatra a zenei folyamatot. Nyilvánvalóan a véletlennek köszönhető, hogy ugyanezek a hangok a *Gott erhalte* és a magyar *Himnusz* kezdetére is rímelnék (a *Wacht am*

A *Gott erhalte* és az 1. tétel kezdetének visszatérése a mű végén (autográf zongorakivonat).

Rhein vége pedig a *Himnusz* második, ellentétes irányú motívumára), az viszont a komponista döntésének köszönhető, hogy az említett szakasz többszörösen is előkészíti Erkel nemzeti fohászának diadalmas elhangzását. Az első nyolc ütemet C-dúrban, változatlanul halljuk a teljes zenekar fortissimójában, majd Hubay továbbszövi a dallamot. Talán jelképes értelmű, hogy a „rebellis” *Rákóczi induló* zenéje itt már nem tér vissza, hanem Hubay azt a teljes nemzet egységét szimbolizáló melódiával helyettesíti és ezzel zárja szimfóniáját.¹³

A kritikusok és az ismertetőfüzetek írói próbálták megfejteni a mű költői programját, de a találgatások mellett többnyire arra a következtetésre jutottak, hogy abszolút zeneként értelmezhető, hagyományos négytétéles szimfóniával van dolguk. Amint említettük, a fenti dallamidézeteken és tipikus mozgásformákhoz kapcsolható zenei karaktereken (tánc, merengés, harc) túl a szerző csupán a tételek alcímeivel utalt a programra. Így az értelmezési kísérleteknek alig lehetett több valós kiindulópontja, mint amennyi az *Eroica* esetében rendelkezésre áll. Példaként Lichtenberg Emil programmagyarázatát idézzük az ősbemutató műsorfüzetéből, előrebocsátva, hogy az író saját bevallása szerint is csupán „*subjektív benyomás*”-ait vetette papírra.

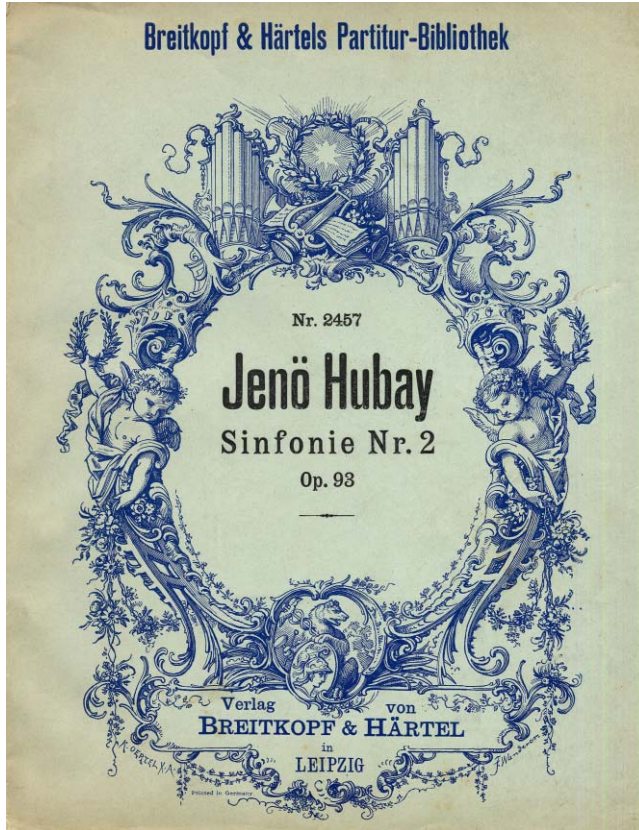
¹³ Erkel Himnusza a 19. század utolsó harmadára nyerte el mai szerepét, és az országgyűlés 1903. augusztus 20-i hatállyal kívánta hivatalos nemzeti himnusszá nyilvánítani. Ez de facto megtörtént és azóta is érvényben van, a javaslat viszont de jure csak 1989-ben emelkedett jogerőre, mivel a király annak idején nem írta alá a törvényt.

„A symphonia egyes tételeihez fűzött alcímek tisztán mutatják, hogy műve megírásakor a szerző lelki szemei előtt egy hős lebegett, aki talán egész Európa sorsát döntötte el azzal a »nagy elhatározással«, mellyel hazája és az emberiség védelmére kardot rántott. Erő, büszke öntudat és hajlíthatatlan akarat jellemzik [...], természete a melancholia felé hajlik. [...] A második tétel a táborba vezet és katonáink tobzódó jókedvét, a harci élet zajosságát és százszínű életét festi. [...] A következő tétel címe: Merengés, álomképek. Csillagos éjen, nagy magányban elpihen a harcos; álmában tarka képek vonulnak el előtte. [...] Az utolsó rész az óriási, döntő küzdelem képét adja. [...] Magunk előtt látjuk küzdő testvéreinket, velük vagyunk a veszély és izgalom perceiben. Aztán lejátszódik a nagy tragédia: egy hős dicső halála a hazáért és a szabadságért. Újabb és újabb epizódok tárulnak elénk; ismerős trombitariádok, nemzeti dalok töredékei ütnek meg fülünket, míg végül a khaoszon keresztülörve felharsan a győzelmi symphonia, mely az »Isten áldd meg a magyart« hangjaiba kulminálva jelzi az eszme diadalát és koronázza a gyönyörű alkotást.”

Az újságkritikák tömörebben, de hasonló gondolatokat közöltek, Lichtenberg ismertetője nyomán többen utaltak az első tétel visszatérő kard-motívumára és arra, hogy a szimfónia egy hős portréját ábrázolja. A fentiek fényében arra következtethetnék, hogy Hubayt a háború eseményei inspirálták, és amint azt a kortársak gondolták, 1914–15-ben lelkesedése ragadtatta szimfónia komponálására. A műre vonatkozó egyetlen ismert szerzői megnyilatkozás, egy két évtizeddel későbbi Hubay-levél utalása egybecseng ugyan a kritikusok által feltételezett programmal, de Hubay a témát az *Eroica* vagy a *Heldenleben* általánosabb szintjére emelte: „Minden művészileg kiforrott munkámon igyekeztem, mint legmagasztosabb törvényt, a szabadságot hirdetni, akár egy hőst jelenítettem meg a II. szimfóniámban, vagy Petőfi-szimfóniámban a szabadság nagyszerű dalnokát, akár a Dante-ban a szerelem, vagy a »Karenina Annában« az utolsó, a kivezető úttért való küzdelmet!”¹⁴

A fennmaradt dokumentumok alapján azonban nyilvánvaló, hogy Hubay sohasem lelkesedett a háborúért, a hazafiúi érzések és a nemzetet érintő konfliktusok sosem vezették arra, hogy a harcban keressen megoldást, sőt arra sem, hogy azt mások részéről helyeselje. Annyiban persze realista volt, hogy a meglévő háborús helyzetben ne a vereségben vagy a feltétel nélküli megadásban, hanem honfitársai győzelmében lássa a kiutat. A mindennapi életben a lehető legtávolabb állt tőle bármiféle agresszivitás, a művészet síkján azonban nem kerülhette meg a történelmi eseményekre vonatkozó reflexiókat. Ugyanúgy nem kívánt fegyveres harcra buzdítani zenéjével, mint Haydn a *Missa in tempore bellivel*. Már a szimfónia címválasztása is árulkodó: a „háborús” jelző nem több ragadványnévnél és feltehetően

¹⁴ „Volt növendékének írta tengerentúlra” megjegyzéssel közli Hubay Cebrian Andor, *Apám, Hubay Jenő. Egy nagy művész élete – történelmi háttérrel* (Budapest: Ariadne, 1992), 198. A levél tartalmából az 1934–35-ös időpont valószínűsíthető, a címzett pedig Ormándy Jenő lehetett, akivel Hubay akkoriban számos levelet váltott, és aki 1935–36-ban Budapesten, New-Yorkban, Philadelphiában és Minneapolisban dirigálta a szimfónia zárótételét mint önálló szimfonikus költeményt.

nem a szerzőtől származik. 1914-ben *Szimfónia 1914*-nek készült, majd az idő múlásának köszönhetően a bemutatóra *Szimfónia 1914–15* lett a hivatalos elnevezése. Az 1916-ban Breitkopf & Härtelnek elküldött autográf partitúrán *Sinfonie 1914* áll, és ez szerepelhetett az 1917-es copyrighttal megjelent kiadványon is (az első kiadásból nincs hozzáférhető példány, az átnevezés viszont jól követhető a kiadói szerződésben¹⁵).

1922-ben Hubay revideálta a darabot, és a címe *II. szimfónia* (Sinfonie Nr. 2) lett. Breitkopf & Härtel 1925 körül jelentette meg a partitúrát, a dedikáció elhagyásával és a revízióra vonatkozó utalás nélkül. Ezt követően a szerző szinte mindig így hivatkozott a műre, de kivételesen, azonosításként a korábban elterjedt „köznyelvi” elnevezést is használta. Így tett például 1923-ban egykori tanítványának,

¹⁵ A kiadó 1916. augusztus 5-én küldött első szerződés-tervezetében a „*Kriegs-Symphonie 1914/1915 für Orchester*” cím szerepel, amelyet Hubay áthúzással „*Symphonie 1914 für Orchester*”-re javított. A végleges szerződésben és a nyomtatott szövegműanyagban „*Sinfonie 1914 für Orchester*”, illetve „*Sinfonie 1914*” olvasható.

Rubinstein Ernának írott levelében: „*Háborús szimfóniámat a Bécsi [recte: budapesti] filharmonikusok vezetésem alatt január 22-én előadták. A műnek épp oly nagy sikere volt, mint annak idején, amikor Maga is közreműködött. Megjegyzem, hogy a végét átdolgoztam, csak a Simfóniának a motívumait használtam fel a nemzeti dallamok kihagyásával. Most tehát a művet mindenütt lehet előadni mint modern szimfóniát. Roppant örvendenék, ha keresztül tudná vinni Mengelbergnél, hogy Hollandiában műsorra tűzze e művet.*”¹⁶

A szimfóniának alkalmi jelleget kölcsönző idézeteket Hubay tehát ugyanúgy eltávolította, ahogy a történelmi eseményekhez köthető címet is megváltoztatta.¹⁷ Nem a háborúval kapcsolatos véleményét revideálta, hanem „aktualizálta” a darabot az előadhatóság érdekében, ahogy annak idején – némi megalkuvás árán – elfogadta a siker beneficiumait is. Ha pedig megvizsgáljuk különféle megnyilatkozásait, biztosak lehetünk benne, hogy korábban sem rokonszenvezett a háborúval. Az autográf partitúra datálásaihoz fűzött kommentárok is ezt támasztják alá. Az első tétel elejére írta: „*Megkezdtém / a borzalmas (1914) év október / havának 11^{ik} napján*”, a tétel végére pedig: „*Bevégeztem a borzalmas háború idején 1915. jan. 7-én.*” Hasonló kifejezéseket használt 1914 októberében megkezdett jegyzetfüzetében is az új fejezetekhez írt megjegyzéseiben. A füzet elején ez áll: „*1914. / A borzalmas világháború esztendőjének X^{ik} hónapjában.*” Majd így indította a következő éveket: „*1915. / a borzalmas háború tetőpontján!*”, „*1916. / és még mindig tart ez az iszonyat!*”, „*1917. / A rémes, fertelmes világháború remélhetőleg utolsó évében.*”

Hubay már a háború kitörésekor megsejtette a várható következményeket. Góth Sándornak, az *Anna Karenina* című operája librettistájának írta 1914. augusztus 8-án, amikor még alig dörrent puskalövés (az első hadműveletek néhány nappal korábban kezdődtek meg a német–belga határon): „*Én egyénileg szeretném remélni a jót – el vagyok azonban sajnos készülve a legrosszabbra. Még ha a németek és velük mi is, győzelmet aratunk, akkor is csak undort kelt bennem mindaz, amit most olvasnom, látnom és tapasztalnom kell! Ember ember ellen, s ha csak ez volna, de a kultúra vívmányait is örömmel, vad kéjjel bombázzák le és teszik tönkre. Ha – mondom – minden »jól« végződné is reánk nézve, én mégis csak zokoghatnék és velem együtt minden kultúremler... Minden országban egy pár eszeveszett sovíniszta, nacionalista, féktelenül ambiciózus gazember irányítja s vezeti félre az embereket, s taszítja a végromlásba!*”¹⁸

A számos hasonló levéldízet közül kettőt emelek ki. Feleségének, gróf Cebrian Rózának írta 1916. augusztus 22-én: „*végre talán megszabadulunk ettől a borzalmas és infámis, gaz s cudar háborútól. Minden igazság megszűnt s minden gázság triumfál.*”

¹⁶ Hubay levele Rubinstein Ernának, 1923. február 4. Budapest (gépiratos másolat a szerző hagyatékában).

¹⁷ Nem komponálta újra a finale végét, csupán a dallamok jellegzetes fordulatait változtatta meg, így azok felismerhetetlenné váltak.

¹⁸ Gépiratos levélmásolat a szerző hagyatékában.

*Bárhogy – csak vége legyen. Minden jobb emberi érzés föllázad a mostani borzalmas hazugságok s iszonyatos gazságok ellen!*¹⁹ Szintén feleségének címezte e sorokat 1918 körül: „Istenem, mikor lesz vége ezeknek a rettenetes időeknek, melyeket sokan a »Nagy Időknek« neveznek, mint például a jó Koessler vagy a zseniális Dohnányi neveztek – egy jó ebéd elfogyasztása közben. De mit szólnak ezekhez a »Nagy Időkhöz« a megcsónkítottak, az özvegyek és árvák, a halottak jeltelen tömegsírokban, és mit fog az egész ország, a nemzet szólni, amikor bekövetkezik az elkerülhetetlen összeomlás? Honvédeink és magyar katonáink hősiesen küzdenek minden harctéren. Az ember csak a legnagyobb bámulattal s csudálattal adózhat nekik, de mit ér mindez, amikor az ország színe-java pusztul, és ezzel a nemzet a romlásba zuhan!”²⁰

Hubay még a háború tetőpontján szembekerült fiával, Andorral, aki 17 és fél évesen szeretett volna katonának állni, valamint feleségével, aki a kötelesség parancsára hivatkozott fia oldalán. Amikor Andort a kiképzést követően, 1917 februárjában a frontra vezényelték és a búcsú után becsukódott mögötte az ajtó, apja összeesett és idegösszeroppanása miatt hetekig nem tudott lábra állni.

1914–15-ben Hubay aligha gondolta, hogy néhány évvel később fia is részese lehet a harcoknak, sőt felmerül a gyanú, hogy a *Háborús szimfónia* komponálása idején nem is sejtette, hogy lesz egyáltalán világháború. Az autográf partitúra bejegyzései ugyanis – 1914 októberétől 1915. július 13-ig – nem a komponálás, hanem a hangszerelés dátumait rögzítik, a fennmaradt zongoraváltozat pedig utólag készített kivonat, nem pedig fogalmazvány.

A Hubay-irodalomban elkerülte a figyelmet az a tény, hogy az op. 93-as „*Symphonie No. 2. pour grand Orchestre*” már szerepelt Haraszi Emil 1913 elején, azaz másfél évvel a háború kitörése előtt megjelent monográfiájának műjegyzékében, 1906-os dátummal.²¹ A műről említés történik egy 1909-es, feleségéhez írott ostendei levélben is, miszerint a szerző a nyári pihenés alatt többek között a szimfóniáján kívánt dolgozni.²² Arra is gyanakodhatnánk, hogy ekkor még csupán tervről volt szó, de a források jóval többre és korábbi időpontra engednek következtetni.

Az 1904. júniusi *Musikliterarische Blaetter* például Hubayról szóló cikkében részletes műjegyzéket közölt, utolsóként az op. 93-as 2. szimfóniával („*Sinfonie Nr. 2. pour grand Orchestre*”). A lista 1903-as állapotot tükröz, mivel nem említ 1904-ben már bizonyítottan létező műveket. Kerner István 1903 júliusában Hubayhoz írott levele pedig azt erősíti meg, hogy a 93-as opusz komponálása már ekkor előre haladott állapotban lehetett: „*Nagyon örülök symphoniádnak s kérlek, küldd el nekem partitúráját mielőbb.*”²³

¹⁹ Közli Hubay Cebrian, *Apám, Hubay Jenő...*, 133.

²⁰ Uo., 134.

²¹ Haraszi Emil, *Hubay Jenő élete és munkái* (Budapest: Singer és Wolfner, 1913), 202.

²² Ostende 1909. augusztus 14. „*Itt van a szimfóniám, az etüdök, a [Milói] Venus, – semmit sem csinálhattam eddig... nem jutok semmibe.*”

²³ Kerner István karmester levele Hubay Jenőnek, 1903. július 19.

Hubay számára inspirációul szolgálhatott Dohnányi Ernő 1903. január 7-én bemutatott d-moll szimfóniája, melynek előadásában koncertmesterként működött közre. Naplója szerint valósággal lelkesedett az ifjú darabjáért, amint írta: „*Soha fiatal ismeretlen ember műve ekkora benyomást reám nem tett mint e mű.*” A sajtó dicséretei (miszerint Dohnányi teremt meg a magyar műzenét) pedig ugyanúgy kihívást jelentettek a már ismert művésznek, mint a zeneakadémista Bartók Bélának, aki néhány hónap múlva a *Kossuth* írásába kezdett. Vikárius László szerint „*az 1903-ban komponált Kossuth, amely műfajában Richard Straussra hivatkozik, valójában a nemzeti szimfonizmust kívánja megteremteni, mégpedig talán hangsúlyozottan is: Dohnányi helyett. [...] Bartók azt próbálta megvalósítani, amit szerinte Dohnányi nem tudott. Eredeti kívánt lenni, újszerű és magyar.*”²⁴ Bartók így írt édesanyjának 1903. január 9-én: „*A Dohnányi szimfónia nagyszerűen hangzik. Ő maga kiválóan dirigálta. Ünneptük is nagyban. A csüörtöki Esti Ujság-ban vezércikk jelent meg ezzel a címmel: Dohnányi Ernő. Kern Aurél sugalmazásából. Abban azonban a jó úr nagyon téved, hogy Dohnányi teremt meg a magyar műzenét. Esze ágában sincs. Szimfóniájának is csak a II. tétele magyaros, az elsőre még rá lehet fogni ezt a 3 utolsóóra éppen nem.*”²⁵

Hubay reakciója a Dohnányi-mű bemutatója után kísértetiesen egybecseng Bartókéval. Naplójába írta január 8-án: „*A lapok mind hozsannával üdvözlik Dohnányi szimfóniáját. Végre megjött a »messiás« a magyar zene megteremtője. A szimfóniájának második tétele tényleg egy kissé magyaros – s milyen örömmel és hállával konstatálják ezek a jó zeneítészeink! Persze jó régi mód szerint, annak örömeiben hogy van egy új tehetséges zseniális emberünk, rögtön rúgtak egy jó nagyot a többiekben, a kik 30 év óta itt küzdenek és küszködnek ugyancsak a magyar zeneművészet fölvirágozása érdekében. Semmi sem volt eddig magyar [...], írja a jó Kern Aurél az Esti Ujságban. Csak sallang, modor, külsőség. Dohnányié az érdem. Igazán nemes sorok, s nemes intentio szüleménye! Nyomorult gazemberek ti! Ha töletek függne ugyancsak nem volna és nem lenne magyar zene soha. Dohnányit az Isten éltesse és tartsa meg. De mentse meg ezektől a jó barátoktól.*”

Elképzelhető, hogy Bartókkal egy időben – éppen akkor, amikor rendszeres kapcsolatban voltak egymással – Hubay is egy magyar hős portréját kívánta zenébe önteni, szintén magyaros motívumok és a *Gott erhalte* szembeállításával. Nem tudjuk, hogy ekkor mennyi készült el a 2. szimfóniából, és arra sincs adatunk, hogy hatottak-e egymásra Bartókkal (ezt – eltérő okokból – talán még maguknak sem vallották volna be). A párhuzamok mindenesetre elgondolkodtatók, és talán többet jelentenek a pusztá véletlennél.

A hazafias lelkesedés hulláma 1903-ban Hubayt is magával ragadta, szeptember 18-án feleségéhez címzett levelében hasonló szavakkal kommentálta a politikai eseményeket, mint amelyeket a napokban Bartók írt édesanyjának: „*Buda-*

²⁴ Vikárius László, *Modell és inspiráció Bartók zenei gondolkodásában* (Pécs: Jelenkor Kiadó, 1999), 83–84.

²⁵ *Bartók Béla családi levelei*, szerk. Ifj. Bartók Béla (Budapest: Zeneműkiadó, 1981), 81.

pesten óriási a fölháborodás és izgatottság a királyi, illetőleg császári hadiparancs miatt. Végre a liberális párt is fölszisszent. Az ember nem tudja, mi lesz a vége ennek. Borzasztó hülye, gaz és aljas politikát követnek Bécsben s végre mégis a Habsburgok bukásához fog vezetni. Minden szava a proklamációzik részének alkotmányellenes, törvénytörtő és bontó, azonkívül hivatva van, hogy minden igaz magyar véréért az arczába kergesse.”

Ezek a gondolatok motiválták Hubayt 1904-ben a *Lavotta szerelme* című opera (op. 96) írására, valamint 1903–1904-ben Endrődi Sándor kuruc dalainak és Rákóczi himnuszának vegyes- és férfikari megzenésítésére.²⁶ Utóbbi darabok II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatalához és 1906-os kassai újratemetéséhez kapcsolódnak, amelynek terve már 1903-ban közfigyelmet keltett, és amelyről a politikai pártok 1904. március 10-én egyeztek meg egy látványos parlamenti jelenetben. A kórusciklusok és a Hubay-szimfónia tematikus rokonságára utal az is, hogy előbbieket tételcímei párhuzamba állíthatóak utóbbi programot jelző alcímeivel.²⁷

A zenekari mű 93-as opusz száma arra enged következtetni, hogy komponálása az említett műveknél (op. 94, 96, 97 és 98) valamivel korábbra, vagy legalábbis azonos időszakra vezethető vissza. Hubay többnyire már az alkotás során számot adott a műveinek, és a megjelenésre sem kellett egy-két évnél többet várnia, így e kétféle információ segíti a datálást. Az 1902–1903 körüli keletkezési időpont az előző évek kompozícióival összevetve is valószínűsíthető: a *Perpetuum mobile* (op. 88) 1899-ben, a 2. hegedűverseny (op. 90) 1900–1901 körül készült, utóbbit a szerző 1901. december 20-án mutatta be a Zeneakadémia tanári hangversenyén, Bartók Bélával a zongoránál. A *Simon Judit* melodráma átdolgozott változatát (op. 91) Jászai Mari és Hubay adta elő zárt körben 1903. január 16-án, február 23-án pedig Hubay recitálta Bartók kíséretével. Majd következő műsorszámként Hubayné, Hubay és Bartók az *Ugy-e Jani* című dalt (op. 92) mutatta be. Hubay és Bartók a próbák miatt többször találkoztak, talán rokon politikai nézeteikről és készülő műveikről is váltottak néhány szót, éppen a *Kossuth* és a „háborús” szimfónia fogatásának idején.

Hubay hőse azonban nem Kossuth, hanem II. Rákóczi Ferenc lehetett. A kurucos tematikájú kórusművek mellett *Rákóczi* címmel opera komponálásába is kezdett Telekes Béla szövegére, és nem véletlen, hogy szimfóniája csatajelenetében éppen a *Rákóczi induló* került kontrapunktikus viszonyba az osztrák himnusszal.

²⁶ *Öt vegyeskar Endrődi Sándor kuruc dalaira*, op. 94 (1903–4); *Három kuruc nóta* férfikarra, Endrődi Sándor verseire, op. 97 (1903); *Rákóczi himnusz. Kárpát fölött csillagos mán... Kurucz nóta Endrődi Sándortól*, vegyes-, gyermek- vagy férfikarra zongora vagy zenekari kísérettel, vagy énekhangra zongorakísérettel és tárogató szólóval, op. 98 (ca. 1903–4). A *Rákóczi himnusz* szólóváltozatát Sándor Erzsi 1905. április 17-én énekelte a Budai Zeneiskola hangversenyén, de az ősbemutatóra korábban is sor kerülhetett.

²⁷ Op. 94: 1. Legenda, 2. Alvó tábor, 3. Mi dobog, mi zokog? 4. Odafenn csillagos... 5. Stella maris („Gyászba borult egek...”); op. 97: 1. Alvó tábor, 2. Dunántúl, 3. Rajta kuruc.

Nem tudjuk, legfeljebb csak feltételezhetjük, hogy művében már 1903-ban szerepeltek a nemzeti dallamok. Az viszont bizonyos, hogy magyar *Heldenlebenje* befejezéséhez, átdolgozásához és bemutatásához megfelelő alkalom kínálkozott számára egy évtizeddel később, az aktualizált *Sinfonie 1914* címmel.

A háborúról alkotott véleményét, már valóban a „nagy idők” folyamán, Hubay két másik kompozíciójában fogalmazta meg, két lehetséges hozzáállást mutatva. Mindössze tizenegy nappal az op. 93 hangszerelésének befejezését követően, 1915. július 24-én látott hozzá a *Biedermeyer szvit* (op. 116) partitúrájához, tehát a fogalmazványnak részben még az előző mű munkájával párhuzamosan kellett készülnie. A fiatalkori (op. 26) és a „háborús” szimfónia mellett ez Hubay egyetlen műve, amelyben csak zenekar szerepel, és egyike annak a mindössze négy-öt alkotásának, amely az 1914 nyarat követő hat évben keletkezett. Nem tudunk semmilyen külső indíttatásról, felkérésről vagy alkalomról, melynek nyomán ez a Hubay életművében egymagában álló mű készülhetett.²⁸ Miközben tapintható közelségbe került a háborúval (szalantai kastélyukban hadikórházat rendeztek be és Hubayné Budapesten is rendszeresen végzett önkéntes ápolónői munkát), a harcok elhúzódása pedig már-már a fiat is fenyegette, a zeneszerző az öldöklés és a borzalmak elől itt mintha az otthon biztonságában keresett volna menekülési lehetőséget. A második fiának, a 15 éves Tibornak dedikált darab egyszerű dallamossága, világos hangszerelés és hangulatos, kissé szentimentális zenéje nem vesz tudomást arról, ami a külvilágban történik. Erről árulkodnak a programra utaló tételcímek: I. *Tavaszi reggel – Első találkozás*; II. *A nagymamánál*; III. *Az alkony édes órája*; IV. *A virágos réten – Tánc – Zivatar – Egybeforrta szívek*.

A másik, nagyobb szabású és sokkal jelentősebb művében Hubay aktívan állást foglalt a háború ellen, a béke érdekében. 1915. december végén a *Pester Lloyd*-ban olvasta Romain Rolland békehimnuszát, az *Ara pacist*, és azonnal elhatározta, hogy azonos címmel szimfonikus kantátát ír a szövegre (op. 114).²⁹ Magnum opusának befejezéshez több mint két évtizedre volt szüksége, mivel azt évfordulós felkérésekre készült oratorikus szimfóniák és operabemutatók sokrétű feladatai hátráltatták (*Dante- és Petőfi-szimfónia* 1921-ben, illetve 1923-ban, valamint az *Anna Karenina*, *Az álarc*, *Az önző óriás* és *A milői Vénusz* előadása).

²⁸ Hubaynál szinte mindig jól látható, mi állt a művek keletkezése mögött: tevékenységéből és környezetéből adódó elvárásoknak tett eleget (hegedűdarabok, dalok, az Országos Dalárszövetség karnagyaként kórusművek), valamely magánéleti vagy társadalmi alkalomhoz kapcsolódott (gyakran felkérés nyomán) vagy fiatalkori álmát beteljesítve operaszerzőként próbálta elismertetni magát. A reprezentatív műfajú szimfóniák komponálását a magyar műzene megeremtésének szándéka is indokolhatta, viszont a *Biedermeyer szvit* egyik kategóriába sem illik.

²⁹ Rolland a háború első heteiben, 1914. augusztus 15–25. között írta pacifista versét, amely a *Journal de Genève* 1915 karácsonyi számában jelent meg. A *Pester Lloyd* néhány nappal később közölte német fordításban. Hubay a francia nyelvű változatot zenésítette meg, de amint a mű vázlatai mutatják, a komponálás megkezdésével nem várta meg, hogy Svájcból megérkezzen Rolland eredeti szövege. Erről tanúskodik egy 1916. január 8-i datálású, „*Der Chaos des Weltkrieges*” felirattal ellátott autográf kézirat, amely a későbbi 2. tétel „*Le chaos de la guerre*” első megfogalmazását tartalmazza (OSZK Zeneműtár).

Évről évre újabb híradások jelentek meg a sajtóban a „*Békeszimfónia*” komponálásáról, a Népszövetség hágai, majd genfi palotájának avatásához, illetve tervezett bécsi és budapesti bemutatókhoz kapcsolódóan. Az újabb világháború felé közeledve valamennyi kezdeményezés meghiúsult, a béke témája pedig mintha egyre inkább aktualitását veszítette volna a nemzetközi politikai légkörben. Hubay néhány héttel a halála előtt, 1937 elején fejezte be az *Ara pacist*. A *Háborús szimfónia* hőségének elhatározása, táncos jókedve, elmerengése és diadala után – reflexióként és tematikailag mintegy folytatásként – zenébe öntötte a háború szörnyűségeit, a temetés fájdalmát és végül az újrakezdés örömét és reménységét. Egy újabb világégés küszöbén, szinte gyermeki naivitással, *ezt szánta örökül*, a háború szimfóniája helyett a béke szimfóniáját.³⁰

XII. Finale

*Des brins d'osier des siècles,
ma Paix tisse son nid.*

*Répands sur nous ton baume et berce nos douleurs!
Elles passeront et nous.*

Toi seule es éternelle, divine Paix!

(Romain Rolland)

*Zöld fűzfavesszők szálaiból fond meg,
ó isteni Béke, fészkedet.*

*Altasd a bűt és csillapítsd a könnyek árját,
minden elmúl és elhal,*

csak Te vagy örök, isteni Béke!

(Lichtenberg Emil fordítása)

³⁰ Többszöri kísérlet után 1943-ban másorra tűzték a darabot, de a hatóságok a „destruktívnak” minősített szövegre hivatkozva betiltották az előadást. Az ősbemutatóra hat évtizeddel később, 2000. szeptember 21-én került sor a Zeneakadémián, Kolonits Klára, Meláth Andrea és Massányi Viktor szólójával, a Magyar Rádió zenekarának, énekkarának és gyermekkarának közreműködésével, Kovács László vezényletével.

LÁSZLÓ GOMBOS

Krieg oder Frieden? Eine ungarische Symphonie
zur Zeit des „Großen Krieges“

Am 1. Dezember 1915 wurde in der Pester Redoute mit grossem Erfolg die 2. Symphonie von Jenő Hubay (1858–1937) aufgeführt. Das Werk trug den Beinamen „Kriegssymphonie“ und wurde als die erste, vom „Grossen Krieg“ inspirierte musikalische Komposition gefeiert. Viele glaubten, im Leben des in seiner Musik als Lyriker und im gesellschaftlichen Umgang als Pazifist bekannten Autors eine radikale Umwandlung zu erkennen. Die zeitgenössischen Dokumente sprechen jedoch eher für das Gegenteil: Hubay war auch im Weiteren kein Anhänger des Krieges und des Hauses Habsburg. Er hat lediglich die Möglichkeit genutzt, eine seiner früheren Werke aufführen zu lassen. Aufgrund neuer Angaben ist die Entstehung der Symphonie auf die ersten Jahre des 20. Jahrhunderts zu datieren, wobei der Komponist von ähnlichen Zielsetzungen vorangetrieben wurde wie der junge Bartók beim Verfassen seiner symphonischen Dichtung *Kossuth*. Zu dieser Zeit standen beide Musiker regelmässig im Kontakt, traten mehrfach gemeinsam vor die Öffentlichkeit. Dies dürfte die musikalischen, motivischen und narrativen Parallelen zwischen den beiden Kompositionen erklären (beide lassen in der Kriegsszene die verstellte Melodie des *Gott erhalte* erklingen). Hubays Protagonist war jedoch offensichtlich nicht Kossuth, sondern Franz II. Rákóczi: in den Jahren 1903–1904 beschäftigte er sich nämlich in mehreren Chorwerken mit der Thematik des Kuruzen-Freiheitskampfes und plante ebenfalls eine Oper über den Fürsten zu verfassen.